

**İBTİDAI SINIFLƏRDƏ EKOLOJİ TƏHSİLİN TƏTBİQİ MODELİNİN
PEDAQOJİ ŞƏRTLƏRİ***Nəsibova Saidə Nazim qızı**Gəncə Dövlət Universiteti*Saide.nesibova@gmail.com

Xülasə: *İbtidai siniflərdə ekoloji təhsilin məzmunu ilə yaxından tanışlıq nəticəsində məktəb təcrübəsindəki vəziyyəti dəyərləndirilmişdir. Bununla yanaşı kiçik yaşlı məktəblilərin ekoloji təhsili prosesində oyun fəaliyyətindən istifadənin xüsusiyyətlərini öyrənilmiş və müasir təhsilin tələblərinə uyğun olaraq işin hansı səviyyədə təşkili nəzərdə keçirilmişdir. Təlimdə və dərslərdə tədrisin təşkili prosesində kiçik yaşlı məktəblilərin ekoloji təhsilinin formalaşmasının optimal seçimlərlə öyrənilməsi, xüsusi model əsasında tətbiqinin pedaqoji şərtləri müəyyən edilmişdir. Bununla yanaşı müasir konsepsiyalar əsasında dünya təcrübəsində ekoloji təhsilinin tətbiqinin öyrənilməsində kiçik məktəb yaşlı uşaqların sosiallaşmasının göstəricisi kimi tədqiq edilmiş, diqqəti cəlb edən nümunələr təhlil edilmişdir.*

Açar sözlər: ekoloji təhsil, ekoloji şüur, təbiət, humanist yanaşma, müasir tendensiyalar.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое сознание, природа, гуманистическое отношение, современные тенденции.

Key words: environmental education, environmental awareness, nature, humanistic attitude, modern trends.

Kiçik yaşlı məktəblilərin ekoloji təhsilinə dair məzmun xarakterli işlərin müqayisə olunması ekoloji təhsilin qarşısında duran vəzifələri müəyyən etməyə imkan yaradır:

- Kiçik yaşlı məktəblilərdə ekoloji şüur elementlərinin formalaşdırılması;
- Təbiəti qoruyucu xarakterə malik, fəaliyyət baxımından praktik bacarıqların, vərdişlərin inkişafı;
- Uşaqlarda təbiətə humanist yanaşmanı tərbiyə etmək;
- Fəaliyyət çərçivəsində uşağa ekoloji mədəniyyətə yiyələnməsinə dəstək olmaq.

Uşaqda ekoloji biliklərin məzmunu ekoloji şüurun formalaşması ilə əlaqəli olur. Tədqiqatlarda ekoloji biliklərin öyrənilməsi bir sıra xüsusiyyətlərlə malik olduğu göstərilir. Bunların təbiəti sistem şəklində bir-birilə əlaqəli komponentlər kimi təqdim edilir. Hər komponent ayrılıqda müxtəlifliyi və keyfiyyəti baxımından fərqlidir, lakin mahiyyətinə görə vəhdət təşkil edir.

Verilmiş tələblər kiçik yaşlı məktəblilərin ekoloji biliklərinin sistemi çərçivəsində düşünülmüş proqrama uyğun olaraq gözlənilməlidir. Sistem olaraq aşağıdakılar komponentləri təşkil edər:

- Canlılar və onların yaşam tərzləri haqqında: sistemin bir hissəsi olmaqla xüsusiyyətləri;
- İnsanın təbiətin hissəsi olaraq, ekosistemdə yeri və fəaliyyəti;
- İnsan üçün təbiətin vacibliyi: təbiət haqqında biliklərin əldə olunması, uşaq üçün təbiətin dəyəri və idrakı, estetik biliklərin aşılması;
- Məzmun və norma ölçüləri nəzərə alınmaqla insan və təbiətin vəhdətinin xüsusiyyətləri.

Ekoloji təhsilin müasir tendensiyalarının yaranması hələ XX əsrin 70-ci illərində öz bünövrəsini qoymuşdur. Bu müddətdə bir çox dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Məktəb

təcrübəsində fənlər biri-birini əvəz etmiş, məzmun xətlərində köklü dəyişiklikləri olmuşdur və son dövrün islahatları da bu işlərə öz təsirini göstərmişdir. Artıq ekoloji təhsilin fənn çərçivəsində aşılınması istənilən yüksək nəticəni vermədiyi üçün, məktəbdə bu sahədə konkret dəstixətti görünən işlərin istiqaməti müəyyən edilmişdir. Fənn daxilində az effektiv olması ondan ibarət olmuşdur ki, başlıca məqsəd ətraf aləmi düzgün dərk etmək və ona məsuliyyətli yanaşmadan ibarət olmalıdır. Bu işin daha mürəkkəb və kompleks qaydada olması bir fənnin çərçivəsindən kənar çıxmasını tələb etdi.

Bu modelin ibtidai siniflərdə tətbiqi müəllimlər üçün tədris prosesində konkret göstəricilərlə integrativ təlim prosesinin qurulmasını təmin etdi. Məlum oldu ki, bioloji ekologiya bir sıra məsələləri ümumən fənlərin tədrisində integrativ xüsusiyyətlərə malik olmasa çox önəmlidir. Təqdim edilmiş model çox şaxəli olmaqla, bir çox fənlərin tədrisi prosesini əhatə etdi. İbtidai siniflər səviyyəsində tətbiqi nəzərdə tutulmuş modeldən öncə bir sıra modellər məktəb təcrübəsində öz aprobeiasiyasını keçməyə müvəffəq olmuşdur.

Ekoloji təhsil (bütün istiqamətləri nəzərə alınmaqla) şagirdlərin ümumtəhsil prosesində hazırlıqlarının özəyini təşkil etməlidir, tərbiyə prosesində təbiətə və ətraf mühitə sevgi və qayğıkeş münasibəti formalaşdırılmalıdır.

Ekoloji təhsilin prinsiplərindən biri də fasiləsizlik olmuşdur. Retrospektiv analiz mütləq müasir pedaqoji təcrübə ilə əlaqəli şəkildə tədqiq edilməlidir. Müşahidələr nəticəsində məlum olmuşdur ki, müasir islahatlar çərçivəsində məktəblilərin ekoloji tərbiyəsi və təhsilinin konkret konturları müəyyənləşməkdədir:

–ətraf mühitin öyrənilməsi, təbiətin qorunması və rəasional istifadə olması haqqında məktəbyaşlı uşaqlarla aparılan iş və qurulan fəaliyyət məqsədyönlü xarakter daşıyır;

–dərs-sinif sistemində verilən nəzəri biliklər uşaqların təbiətlə təmasda sinifdən xaric proseslərdə tamamlanır;

–ekoloji təhsilin və tərbiyənin ənənəvi formaları ilə yanaşı yeni üsullara və texnologiyalara əsaslanan tədbirlər öz yerini tapır: təbiətin qorunması və onun insanlara verdiyi resursların səmərəli istifadəsi, oyunların təşkili, ekoloji praktikumlar, təbiət və onun problemlərinə dair tədbirlərin təşkili və keçirilməsi :

–məktəblilərin ekoloji tərbiyəsi və təhsilinə təsir edən KİV və sosial platformaların verdiyi informasiyanın pedaqoji prizmadan tarazlaşdırılması.

Məktəblinin ekoloji təhsilinin inkişafı və biliklərinin bu sahədə zənginləşməsi uşağın yaş və psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Məzmun dayaq indikatorları qlobal ekoloji ideyaların kompleks şəkildə təqdimatı bir sıra nyuanstarı nəzərə almağı tələb edir.

Uşaqların maraqlarının, meyllərinin analizinin nəticəsi olaraq, aparıcı didaktik prinsiplərə istinad etməklə ekoloji tərbiyənin və təhsilin bir çox formaları işlənilib təqdim edilmişdir: a) kütləvi; b) qruplarda; c) fərdi.

Kütləvi formalara aid olanları-məktəbin daxili və ətrafında yaşıllıqların yaradılması: kütləvi bayramlar və təbiəti qorumaq məqsədilə tədbirlərin təşkil edilməsi; konfranslar; ekoloji festivalların təşkili; məktəbyanı sahədə işlərin aparılması və s. Qruplarda qurulacaq işlərə aid etmək olar: klublarda qurulan işlər dərnəklər və seksiyalara; fakultativlər, ekskursiyalar, turizm gəzintiləri, ekoloji praktikum.

Ekoloji tərbiyə üzrə fərdi formada işin təşkilinə söhbətlər, mühazirələr, məruzələr, bitki və heyvanların müşahidəsi, mulyajların düzəlməsi, şəkil çəkmək rəsm çəkmək kimi fəaliyyət növlərini təqdim etmək olar.

Kütləvi formaların əsas göstəriciləri kimi uşaqların təbiətin qorunması ilə bağlı aparılan işlər çərçivəsində fəaliyyətlərini göstərmək olar. Burada onların maraq səviyyələri, aktivliyi müşahidəciliyi, ekoloji mövzulara dair materialların toplanmasını görə bilərik. Qrup şəkilində olan effektiv fəaliyyətin göstəriciləri klubun, seksiyanın, dərnəyin orada olan üzvlərin kollektiv şəkildə əldə etdikləri uğurları göstərmək olar. Burada göstəricilərdən biridə məşğələnin məzmunu və keçirilmə metodikasıdır. Kollektivin uğuru ictimaiyyət tərəfindən qəbul olunması və ictimai rəy çox önəmli hesab edilir. Bu işlərə şüurlu və duyğulu yanaşmalar kollektivin hər bir üzvündə məsuliyyətin olması və kollektiv üzvləri arasında sağlam münasibətlərin uzun müddətli olmasına zəmanət verir.

Fərdi yanaşma formalarının effektivliyi şagirdlərin ekoloji sahəyə aid elmlərə marağının olması təbiətə və onun qorunmasına olan marağın artması olur, məqsədyönlü olaraq fəaliyyətdə bilik və bacarıqların tətbiqi də təmin edilir.

Bu sahə üzrə uğurun əldə olunması üçün bəzi şərtlərin yerinə yetirilməsi çox önəmlidir:

–məktəb-şagird-ailə-cəmiyyət arasında olan komponentlərin arasındakı tarazlığın gözlənilməsi; birgə fəaliyyət planını bütün mərhələləri, ardıcılıq, dayanıqlılıq, gücün düzgün və s. rəşional istifadəsi;

–ümumi sistemin bütün bəndlərinin ekoloji təhsilin həyata keçirilməsində fəaliyyət prosesində tənzimlənməsi, düzgün funksionallığın təmin edilməsi.

–informasiya mübadiləsi, hər görülmə işlər haqqında mərhələli şəkildə fəaliyyət çərçivəsində məlumatların təqdimatı;

–nəzarət, çatışmayan cəhətlərin göstərilməsi, proqrama dəyişikliklərin edilməsi;

–ictimaiyyətin iştirakı ilə nəticələrin təhlili, hər mərhələnin hesabatının təqdimatı.

Ekoloji təhsilin tətbiqi prosesində təbiətlə təmasın və ona yanaşmaların yenilənməsinin mərhələləri müəyyən edilmişdir. Hazırlıq mərhələsində müəllim məktəblinin təbiətə olan münasibəti və həyat təcrübəsinə istinad etməklə kontaktın öyrənilməsi (mühitlə obyektiv əlaqə) və uşaqların bu hadisələrə münasibətini (subyektiv əlaqə) araşdırır.

Uşaqlar üçün fərdi və qruplarla həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan işlərin planlaşdırılması aparılır.

Bir çox hallarda təkliflər uşaqlar tərəfindən verilir. Burada müəllim çalışmalıdır ki, uşaqlar tərəfindən gələn təklifləri daha da məzmunlu şəkildə təqdim eləsin, kiçik yaşlı məktəblinin fərdi maraqlarına və meyillərinə uyğun olaraq inkişafyönlü işi qursun.

Fənlərin tədrisi zamanı uşaqların ekoloji tərbiyəsi və təhsillənməsi ilə bağlı həm nəzəri, həm də konkret faktlar üzərində biliklərin əldə olunması önəmlidir. Təlim prosesində əldə olunan biliklər mütləq şəkildə uşağın təbiətlə təmasında öz təsdiqini tapmalıdır, hissi-emosional, iradi, intellektual aktivlik təmin edilməlidir.

Bu proses sadəcə mürəkkəbə doğru istiqamətlənməlidir ilk mərhələdə uşağın təbiətlə və onun sadə elementləri ilə tanışlıq və təmasıdır. Bu iş mərhələli şəkildə həyata keçirilir. Hər mərhələnin məqsədəuyğun həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur; kiçik yaşlı məktəblilərin təbiətin bizə verdiklərindən səmərəli istifadənin aşılması, təbiət resurslarının qorunması və s. Kollektiv formalarda şəxsi və işgüzar maraqlar nəzərə alınmalıdır, fəaliyyət prosesində təbiətlə təmasda davranış qaydalarının gözlənilməsi mütləq hesab edilir. Şagirdlərin fəaliyyət prosesində (ağac əkmək, iməclik və s.) iqtisadi və əmək verəşlərinin formalaşması nəzərdə tutulmalıdır və bura da müəllimdə bir qədər passiv yanaşmalar gözlənilməlidir.

Hər bir fəaliyyət növündə müəllim tərəfindən üstün mövqe yaradılmalıdır ki, şagird bu səviyyəni əldə etməyə can atsın. Burada şagirdin müxtəlif xüsusiyyətləri öz inkişafını

tapmalıdır, estetik-mənəvi tərbiyə ümumi ekoloji təhsil çərçivəsində təmin edilməlidir. Müəllim tərəfindən təşkil edilmiş fəaliyyətin idarə olunması sistemlik tələb edir. Bu mərhələdə ekoloji tərbiyə və təhsilə aşağıdakıları aid etmək olar; kiçik yaşlı məktəblilər tərəfindən praktik biliklərin əldə edilməsi, şəxsi təcrübənin zənginləşdirilməsi ilə ətraf mühitə təsir göstərmək və onu qorumaq; şagirdlərin idrakı maraqlarının zənginləşdirilməsi; təbiətdə fəaliyyətə təbii ödənilməsi. Bu kimi prosesdə sinif yoldaşları arasındakı yaxşı münasibətlər formalaşır, uşaqlar biri-birinə dəstək, qarşılıqlı anlayış, dostluq münasibətlərini nümayiş etdirməyə qadir olurlar.

İkinci mərhələdə əsas fəaliyyət növü kimi təlim fəaliyyəti çıxış edir. Təlim prosesində təbiətdə fəaliyyətin vəhdəti təhsil və həyatla sıx əlaqəni yaradır, uşaqların kiçik yaşlarından təbiət haqqında təsəvvürlərini sistemləşdirilməsinə təkan verir. Təbiətdə fəaliyyət prosesində bədii ədəbiyyata marağın artması müşahidə edilir. Bu zaman onların öz hisslərinin ədəbi imkanlardan istifadə etməklə ifadəsi maraqlı və işə yarayan olur. Yalnız bədii təfəkkürün və nitqin inkişafı deyil həm də təsviri incəsənət, musiqi kimi fənlərə də maraq artır. Proses kiçik yaşlı məktəbliyə təbiətdə baş verənlərlə bağlı əxlaqi dəyərlərə marağın artması, ətraf mühitə qayğıkeş yanaşma, onun resurslarından rəşional istifadə və cəmiyyətin tələbatlarının ödənilməsi kimi vacib məqamları təqdim edir. Şagirdin bu kimi faktorları dərk etməsi onun yaşına görə və təqdim edilmiş sistemin müəssirliyinin nəzərə alınması ilə şərtlənir.

Ekoloji təhsil prosesinin bütün mərhələlərində şagird şəxsiyyətinin formalaşması ən vacib prosesdir.

Kiçik yaşlı məktəblilərin ekoloji təhsili məktəb təcrübəsində nisbətən yeni istiqamətdir. Ekoloji tərbiyə-mənəvi tərbiyənin tərkib hissəsidir. Ekoloji tərbiyə anlayışı ekoloji şüurun və təbiətlə qarmonianın vəhdəti kimi başa düşmək lazımdır. Ekoloji şüurun formalaşmasına ekoloji biliklər və inanclarla təsir göstərir. Ekoloji təsəvvürlər haqqında ilkin məlumatları kiçik yaşlı məktəbli dərş prosesində olur. Ekoloji davranış isə uzun müddət formalaşır, sinifdə dərş prosesində və sinifdən xaric, məktəbdən kənar fəaliyyət növlərində.

Estetik xarakterli ekskursiyalar uşağa təbiətin gözəlliyini dərk etməyi öyrənməyə və hiss mədəniyyətini inkişaf etdirməyə kömək edir. Onlar xüsusi metodologiyaya tələb edir [2,14].

A.N. Zaxlebnı ekoloji tərbiyə prosesinin təşkilinin daha bir optimal formasını - oyunu müəyyən edir. Oyun ekoloji cəhətdən səriştəli qərarlar qəbul etmək, ətraf mühitdə əxlaq normaları və davranış qaydalarının mənimsənilməsi təcrübəsini təmin edir [3,188]. Ekoloji anlayışların formalaşması üçün nəzərdə tutulan oyunlar müxtəlif olurlar: didaktik, yaradıcı, rollu, işgüzar, yarış oyunları, oyun-səyahət.

Didaktik oyunlar – qaydalarla olan oyunlar hesab edilir. Onların əsas xüsusiyyətləri idrakı vəzifələrin uşaqlar tərəfinən həllidir. Ekoloji məzmunlu oyunlara “Şehirli torba”, loto, viktorinalar, “Kim harada yaşayır?”, herbarilər əsaslı oyunlar və s.

Rollu oyunlar - ekoloji məzmunlu sosial fəaliyyətə dair modelləşdirilmiş oyunlar hesab edilir. Məsələn, “Nə baş verəcək”, “Ekoloji ekspertiza” uşaqlardan təşkil edilmiş qruplarla oyun xarakterli işin təşkili. Rollu oyun davranışı uşaqlara sərbəst düşünmək imkanı, diskussiya aparmaq, biliklərin tətbiqi və s. kimi şəraitini yaradır.

Oyun-səyahət – ekoloji məzmunla malik olmaqla uşaqların idrakı maraqlarının inkişafına yönəlmişdir, ekoloji şüurun inkişafı, dəyərlərin formalaşmasına şərait yaradır. Səyahət oyunu, oyun iştirakçılarının marşrut vərəqəsində göstərilən müəyyən ardıcılıqla səyahət etdikləri bir sıra mərhələdən (stansiyalardan) ibarət əyləncəli, maarifləndirici viktorina turniridir. Hər mərhələdə (stansiyada) hakim-təlimatçı oyun iştirakçılara oyunun

mövzusunə uyğun olaraq bir sıra suallar və tapşırıqlar təklif edir və onların icrasını qiymətləndirir [4,72].

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası. https://static.president.az/upload/Files/2022/07/22/5478ed13955fb35f0715325d7f76a8ea_3699216.pdf
2. Аквилева Г.Н., Клепинина З.А. Методика преподавания естествознания в начальной школе: Учебное пособие для студентов. – М.: Владос, 2001. – 240
3. Захлебный А.Н. Зверев И.Д. Кудрявцева Е.М. Экологическое образование школьников. – М.: Педагогика, 2001. – 257 с
4. Цветкова И. В. Экология для начальной школы. Игры и проекты. Популярное пособие для родителей и педагогов / Художники Г. В. Соколов, В. Н.Куров. – Ярославль: Академия развития, 1997. – 192 с

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ВНЕДРЕНИЯ МОДЕЛИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Насибова Саида Назим кызы
Резюме

В результате ознакомления с содержанием экологического образования в начальных классах была рассмотрена ситуация в школьной практике. При этом в процессе экологического воспитания младших школьников изучались особенности использования методов моделей внедрения и рассматривался уровень организации работы в соответствии с требованиями современного образования. В обучении и в процессе организации внеклассной деятельности определены педагогические условия изучения формирования экологического воспитания младших школьников с оптимальными вариантами, применения его на основе специальной модели. В то же время при изучении экологического образования в мировой практике на основе современных представлений, были проанализированы оптимальные варианты, как показатель социализации детей младшего школьного возраста.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE ENVIRONMENTAL EDUCATION MODEL IN PRIMARY GRADES

Nasibova Saida Nazim
Summary

As a result of familiarization with the content of environmental education in primary grades, the situation in school practice was considered. At the same time, in the process of environmental education of younger students, the features of the use of methods of implementation models were studied and the level of organization of work in accordance with the requirements of modern education was considered. In training and in the process of organizing extracurricular activities, pedagogical conditions for studying the formation of environmental education of younger students with optimal options, its application based on a special model were determined. At the same time, when studying environmental education in world practice based on modern concepts, optimal options were analyzed as an indicator of socialization of children of primary school age.

Rəyçi: dosent Bayramova Ziyafət
Təhsilin pedaqogikası və metodikası kafedrasının 11 dekabr 2024-cü il tarixli iclasın 04 sayılı protokolu
Daxil olma tarixi 11 dekabr 2024-cü il